

УМАНСЬКЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ: БУДИНОК ТА НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

У статті розглядається історія будинку Уманського духовного училища упродовж функціонування в ньому однойменного навчального закладу. Наводяться відомості про те, що православне духовенство Уманського училищного округу на з'їздах своїх депутатів глибоко вникало у проблеми функціонування цього навчального закладу. А так як його привабливість та авторитет значною мірою зумовлювались матеріальним становищем і, не в останню чергу, зовнішнім виглядом та облаштуванням будинку, то духовенство піклувалось про будівництво нового училищного корпусу, влаштування училищної цекви, зведення житлових приміщень для викладацького корпусу навчального закладу.

Ключові слова: Умань, Уманське духовне училище, православне духовенство, училищний округ, міська історія, училищна церква.

Регіональний зріз історичних досліджень передбачає вивчення стану невеликих територій, малих соціальних спільнот, історії родин, окремих населених пунктів тощо. Локальні дослідження включають в себе з'ясування історії вулиць, окремих будинків, навчальних закладів, об'єктів соціально-побутового призначення. Вони, як окремі пазли, складають загальну мозаїку регіональної історії, яка є важливою складовою частиною загальноісторичного процесу. Акцентування уваги на одиничному сприяє більш глибокому вивченню загального – саме так розуміється співвідношення загальноісторичних і регіональних досліджень. В означенні меж регіонів традиційно покладені такі чинники, як геополітичне розташування території, особливості соціально-економічних, політичних, соціокультурних процесів, що відбувалися на них. А відтак, об'єктивне вивчення минувшини передбачає комплексне дослідження усіх чинників, які впливали на соціокультурний розвиток.

Так звана міська історія вивчає процес формування внутрішньої інфраструктури, соціально-економічний та культурний розвиток населення

міст та містечок. Її складовою частиною є історія вулиць, навчальних закладів, об'єктів соціокультурного призначення тощо. Важливого значення набуває і дослідження пам'яток архітектури, як і в цілому, процесу забудови міста. Відтак, актуальності набирає дослідження кожного архітектурного об'єкта, як складової частини архітектурно-ландшафтного та культурно-освітнього розвитку міста. У рік відзначення 400-ліття найдавнішої писемної згадки про Умань (1616 р.) не залишає сумнівів актуальність означеної нами теми.

У даному дослідженні враховано наукові здобутки попередників, які у більшій чи меншій мірі торкалися задекларованої проблеми. Так П.Р. Клименко – член Національної спілки архітекторів і головний архітектор міста Умань у 1972-1994 роках – у своєму нарисі «З історії забудови Умані» зазначає, що приміщення Уманського духовного училища було зведене на місці садиби інженера Л. Метцеля, котрий був автором парку «Софіївка» [1, с. 20]. А у 1878 році розпочато будівництво нового мурованого корпусу для Уманського духовного училища [1, с. 26]. Але ні щодо процесу будівництва, ні до архітектури приміщення училища він відомостей не наводить. С.А. Васільєв у своїй кандидатській дисертації, присвяченій формуванню внутрішньої інфраструктури, соціально-економічному та культурно-освітньому розвитку Умані XVIII – початку XX ст., теж не обходить увагою Уманського духовного училища. Але дослідники не ставили своєю метою детального будівлі приміщення Уманського духовного училища.

Метою даної наукової розвідки є висвітлення процесу будівництва Уманського духовного училища, яке офіційно існувало з 1823 до 1918 року. Подальша історія його будівлі може стати темою окремого дослідження.

Уманське духовне училище офіційно було відкрите 4 листопада 1823 року. Вірніше були відкриті два училища – повітове і парафіяльне, але друге було нижчим відділенням першого та й розміщувались вони в одному приміщенні, тому про них йтиме мова як про один навчальний заклад. Детальних відомостей про перші роки функціонування училища не виявлено,

та все ж відомо, що в 1829 році в ньому навчалось 187 учнів. Штат училища складали смотритель і 6 учителів, а на утримання училища було виділено 2 780 рублів [3, арк.1-4]. Першим смотрителем (директором училища – авт.) був, ймовірно, протоірей Гавриїл Крижановський. Бо після його смерті 1836 року на вакантне місце смотрителя просилися відразу три особи, а саме: 1) смотритель Богуславського повітового духовного училища, кандидат богослов'я Ігнатій Мацієвич; 2) інспектор того ж училища Мойсей Мужаловський; 3) священник Іллінської церкви містечка Чорнобиля, а перед тим – учитель вищого відділення Київського повітового училища Федір Шиманський [4, арк. 1-3]. Чи був хто з них призначений на посаду смотрителя не з'ясовано.

Будинок Уманського духовного училища з самого початку, як і пізніше, знаходився на Звенигородському передмісті, навпроти Свято-Михайлівської, тоді ще парафіяльної церкви. Це був просторий, майже квадратний, чотирикутник за дерев'яною огорожею. Дерев'яний, одноповерховий, схожий на казарму, будинок лицьовим боком був повернутий у двір. В середині по всій довжині приміщення тягнувся довгий коридор, в який виходили двері класних кімнат, зали та карцера. Класних кімнат було чотири і перших два класи називались парафіяльним училищем, а 3-й і 4-й класи – повітовим. Згадуючи своє навчання в училищі у 1841-1847 роках, протоірей Прокопій Павлович зазначав, що класні кімнати мали по два вікна, а дерев'яні стіни були обмазані глиною з обох боків. Але з часом глина обвалювалась і утворювались такі щілини, через які міг пролітати і сніг. Однак це суттєво не змінювало класної температури, так як кімнати всерівно не опалювались і грубки слугували швидше для інтер'єру [5, с. 233]. Посеред училищного подвір'я стояв ще один дерев'яний будинок на 4 окремі великі кімнати, котрі виділялись під квартири учителям. Їх повністю вистачало, так як із 7 осіб училищного штатного персоналу – чотири: смотритель, інспектор і 2 учителі-священники мали власні квартири. Інших будівель, дерев чи кущів на училищному дворі тоді не було.

У 1856 році на місці старого дерев'яного було збудоване нове кам'яне приміщення училища, на що єпархіальним керівництвом було асигновано 4 944 руб. сребром [6, арк. 2]. У 1864 р. лише на штатне утримання Уманського духовного училища з державної казни було відпущено 173 руб. 40 коп. сребром. А в 1876 р. на засіданні Київського єпархіального з'їзду при обговоренні доповідної записки Преосвященного Філарета про Уманське, Богуславське і Черкаське духовні училища, депутат від Уманського повіту св. Олександр Іваницький відмічав “весьма удовлетворительное состояние Уманского училища в экономическом отношении” [7, с. 225]. Кам'яна одноповерхова будівля училища мала чотири великі кімнати, була надійною і міцною. До училищного будинку прилягала чимала земельна ділянка з міцною огорожею. Для проживання смотрителя і його помічника був куплений добротний дерев'яний будинок з гарним подвір'ям та огорожею. Тоді ж був виготовлений план та кошторис для будівництва училищної домової церкви та приміщень для підготовчого класу, училищного правління і бібліотеки, на що виділено 4 000 руб. сребром. Можливо такі дані про стан Уманського училища послужили тому, що на єпархіальному з'їзді обговорювалась пропозиція про те, щоб з 5 духовних училищ в Київській єпархії залишити 3 – Києво-Подільське, Києво-Софійське і Уманське, а Черкаське і Богуславське закрити. Однак остаточне вирішення цього питання було відкладене на пізніше.

Журнали щорічних з'їздів депутатів Уманського училищного округу показують, що духовенство, взявши на себе більшу частину фінансування училища, глибоко вникало в усі сфери його функціонування. Традиційно на з'їздах обговорювались звіти про доходи та витрати училища, обиралось керівництво навчального закладу, приймались рішення про надбавки до посадових окладів, про звільнення від плати за навчання, про надання матеріальної допомоги учням і т. д. На з'їздах Уманського училищного округу вирішувались як принципово важливі питання (наприклад такі, як перебудова приміщення, ремонт, форма одягу для вихованців, відкриття

нових джерел фінансування, оновлення бібліотеки і т. д.), так і здавалося б дріб'язкові, які могло б вирішити училищне правління, як то: влаштування саду на училищному подвір'ї чи облаштування кладовки в квартирі смотрителя. Загалом же протоколи з'їздів є наглядною ілюстрацією піклування духовенства про підростаюче покоління, про виховання гідного поповнення своїх рядів.

Як видно з журналів з'їздів депутатів Уманського училищного округу, досить важливими були питання перебудови училища і домової училищної церкви. На з'їзді духовенства училищного округу 1874 року було ухвалене рішення про будівництво на училищному дворі окремою будівлею теплої домової церкви на 200 осіб. При ній планувалося влаштувати дві кімнати: одну для підготовчого класу, а іншу для правління з бібліотекою. Для цього планувалося використати стару дерев'яну Михайлівську церкву, яка з парафіяльної на Звенигородському передмісті була перетворена на училищну (парафіян переписали до сусідньої Троїцької церкви). З усіх парафій Уманського училищного округу було зібрано по 5 рублів і ця сума в 1 660 руб. разом з наявними церковними 750 рублями склала 2 410 руб. сребром, що і планувалося використати для будівництва. А наступний з'їзд духовенства училищного округу 1875 року дійшов висновку, що для будівництва кам'яного приміщення для церкви та двох названих кімнат цих коштів буде замало і звернувся до Київського митрополита за дозволом знову зібрати по 5 руб. з парафії. Зібрані 1 660 рублів з наявними 2 410 руб. склали в сумі 4 070 руб., що було достатньо для запланованого будівництва. Але вирішення цього питання розтяглося ще на два роки і на з'їзді духовенства 1 877 року обговорювався вже інший варіант перебудови: проектувалось будівництво нового училищного корпусу з гуртожитком для найбільш бідніших учнів. Домову училищну церкву планувалось облаштувати в тому ж таки корпусі, а від будівництва окремої будівлі Свято-Михайлівської церкви через брак коштів було вирішено відмовитись. На нове будівництво планувалось витратити 7 000 руб., наявних в училищі на 1 січня 1878 року, і

отримати 30 000 руб. дотації від Св. Синоду з терміном виплати її упродовж 10 років. Але облаштування церкви було нагальною потребою і тому з'їзд 1878 року ухвалив рішення про те, щоб виділити 3 000 руб. на перебудову існуючої Свято-Михайлівської церкви, до того ж – господарським методом і негайно.

Клопотання духовенства Уманського училищного округу про виділення Св. Синодом кредиту в 30 000 руб. на будівництво нового корпусу для училища було задоволене і постало питання про джерела виплати позички.

Стосовно перебудови Свято-Михайлівської церкви, то голова будівельної комісії св. Володимир Доманицький доповідав з'їзду духовенства Уманського училищного округу, що виділених 3 000 руб. замало і у відповідності з кошторисними підрахунками інженер-капітана Вінде потрібно ще 1 500 руб. Депутати з'їзду 1879 року проголосували за виділення необхідної суми в розпорядження будівельної комісії. Церква була перебудована і вже 14 листопада 1880 року в ній було відправлене богослужіння з нагоди святкування дня народження цариці. В кореспонденції "Киевских Епархиальных Ведомостей" про цю подію повідомлялося, що "внутреннее благолепие храма можно считать достаточным. Резной иконостас с орнаментами старого византийского стиля, с живописью древнего характера, на белом фоне, прекрасно руководит мысли и чувствования молящих. О церкви этой надлежит сказать, что если она пощажена была в тридцатых годах новыми планировками военных (планування військових поселень – авт.), то ей и теперь следует оставаться на месте" [8, с. 7].

Заплановане будівництво нового корпусу училища з гуртожитком для найбільш бідніших учнів не було почате. Хоч рішення з'їзду депутатів духовенства Уманського училищного округу виконувались і кошти від церков та від причтів збиралися. Так, лише з церков Уманського повіту у 1879 р. було зібрано 4 400 руб. [9, с. 17] (143 церкви 7-ми благочинницьких округів), а в

наступному 1880 році на училищні та будівельні потреби від 95 церков повіту поступило 4 229 р. 50 коп. [10, с. 2-3]. Однак, утримання училища та здійснення масштабних будівельних робіт вимагало значно більшого фінансування. За підрахунками архітектора, для будівництва приміщення на 200 учнів, ще й гуртожитку з дотриманням усіх гігієнічних вимог, потрібно затратити більше 60 000 рублів. Так що передбачуваних коштів було явно замало. А якщо зважити на те, що в Уманському духовному училищі навчалось тоді 170 учнів, то питання про будівництво нового училищного приміщення переходило в розряд риторичних. Училищні кошти не могли задовольнити бажання духовенства округу, хоч в цілому фінансовий бік діяльності навчального закладу виглядав задовільно.

Закінчуючи короткий нарис історії Уманського духовного училища, зазначимо, що в кінці 1916-1917 навч. року в ньому навчалось 103 учні. До початку 1917-1918 навч. року їх кількість збільшилася до 165 осіб. Це сталося за рахунок того, що з інших училищ до Уманського було переведено: 2 учні до 2-го класу, 5 учнів до 1-го класу і 32 учні з підготовчого до 1-го класу. А до підготовчого класу було прийнято 23 учні. По класах учні розподілялись так: у 4-му навчалось 27 осіб, у 3-му – 34, у 2-му – 42, у 1-му – 39, у підготовчому – 23. Упродовж навчального року з училища було відчислено 4 учні (3-є на прохання батьків і 1 – за неявку на навчання). Тобто в 1917-1918 навч. році в училищі навчався 161 учень, 35 з яких були не з духовенства. Навчальний рік, як зазвичай, розпочався 1-го вересня, та у зв'язку з обставинами воєнного часу навчання в училищі закінчилося 16 лютого (ст. стиль).

У наступні роки приміщення Уманського духовного училища використовувалось не за призначенням. У даний час воно знаходиться у розпорядженні Уманської ЗОШ №6. Але історія будинку училища у ХХ ст. – то тема окремої наукової розвідки.

Джерела та література

1. Клименко П.Р. З історії забудови Умані / П.Р. Клименко. – Умань: Вид-во «Алмі», 2006. – 144 с.
2. Васільєв С.А. Умань в XVIII – на початку XX ст.: формування внутрішньої інфраструктури, соціально-економічний та культурно-освітній розвиток / С.А. Васільєв. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Умань, 2015. – 19 с.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф. 712. – Оп. 2. – Спр. 107. – Арк. 1-4.
4. ЦДАК України. – Ф. 127. – Оп. 628. – Спр. 10. – Арк. 1-3.
5. Мои воспоминания об Уманском духовном училище и времени моего в нем воспитания (1841-1847) // Киевские епархиальные ведомости. – 1902. – №14. – С. 232-235.
6. ЦДАК України. – Ф. 712. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 2.
7. Приложения к протоколам Киевского епархиального съезда от 15-18 мая 1876 года // Киевские епархиальные ведомости. – 1876. – №17. – С. 224-226.
8. Из Умани // Киевские епархиальные ведомости. – 1881. – №7. – С. 7-8.
9. Ведомость о количестве процентного сбора из доходов церквей Киевской епархии на потребности учебной части с 1 января 1880 года, составленная Епархиальным Съездом 18-22 августа 1879 года // Киевские епархиальные ведомости. – 1879. – №49. – С. 9-18.
10. Взносы от церквей и причтов Киевской епархии на содержание местных духовно-учебных заведений в 1880 году по определениям съездов духовенства. IV. На содержание Уманского духовного училища // Киевские епархиальные ведомости. – 1880. – №23. – С. 2-3.

Кузнец Т.В.

Уманское духовное училище: здание и учебное заведение

В статье рассматривается история здания Уманского духовного училища в период функционирования в нем одноименного учебного

заведения. Приводятся данные о том, что православное духовенство Уманского училищного округа на съездах своих депутатов глубоко вникало в проблемы функционирования этого учебного заведения. А так как его привлекательность и авторитет в значительной степени зависело от устройства здания, то духовенство заботилось об строительстве нового училищного корпуса, устройстве училищной церкви, устройстве жилых помещений для преподавательского корпуса учебного заведения.